

відчуття є прихованим джерелом наших знань про зовнішній і внутрішній світи, а міфологічні погляди – це один із варіантів сприйняття світу. Зауважимо, що за умови усвідомлення психологічних процесів, які приймають активну участь у творенні мовлення, БР поступово можуть витіснятися двоскладними конструкціями. Якщо такий процес не відбудеться і БР надалі належатимуть до активного словника, то це, у першу чергу, слугуватиме беззаперечним доказом того, що міфологічні погляди на суб'єкт БР – це вроджена пам'ять українського народу, яка зберігається на несвідомому рівні та забезпечує розуміння мовцями один одного в процесі комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтияров О. Г. Задачи психонетики [Электронный ресурс] / О. Г. Бахтияров. – Режим доступа: http://clubs.ua.ru/4611686018427398223/replies.xml?item_no=4719.
2. Гамезо М. В., Домашенко И. А. Атлас по психологии. – М., Просвещение, 1986. – 272 с.
3. Гамквалидзе Т. В., Иванов В. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. – Тбилиси, Изд-во Тбилисского университета, 1984. – 1330 с.
4. Залевская А. А. Проблема «тело – разум» в трактовке А. Дамазио // *Studia Linguistica Cognitiva*. Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – М.: Гнозис, 2006. – С. 82–104.
5. Кацнельсон С. Д. К вопросу о стадильности в учении Потебни // *Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз.* – 1948. – Т. 7. – № 1. – С. 80–90.
6. Маслова В. А. Лингвокультурология. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
7. Словник української мови в 11-ти тт. – К.: Наук. думка, 1970–1980.
8. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.
9. Юнг К. Г. Психологическая теория типов // *Проблемы души нашего времени.* / Пер. с нем. А. М. Боковиков. – М., 1993. – С. 90–110.
10. Damasio, A. (1994). *Descartes' Error: Emotion, Reason, and the Human Brain.* New York: Avon Books. – pp. 230–233.

Ольга ВАЛІГУРА

УДК 811.111+81'342

МОДЕЛЮВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ПОРОДЖЕННЯ ІНТЕРФЕРОВАНОГО МОВЛЕННЯ БІЛІНГВОМ

У статті розглянуто когнітивну модель розумово-мовленнєвої діяльності білінгва та з'ясовано механізми породження ним інтерферованого мовлення.

Ключові слова: когнітивна модель, розумово-мовленнєва діяльність білінгва, породження інтерферованого мовлення.

В статье рассматривается когнитивная модель речемыслительной деятельности билингва, исследуются механизмы порождения им интерферированной речи.

Ключевые слова: когнитивная модель, речемыслительная деятельность билингва, порождение интерферированной речи.

This article presents the cognitive model of a bilingual's speech activity, as well as analyses the mechanisms of the interfered speech generation.

Key words: cognitive model, a bilingual's speech activity, interfered speech generation.

Аналіз робіт, присвячених дослідженню міжмовних контактів і взаємодії мов у міжкультурному спілкуванні, свідчить, що проблема двомовності та багатомовності привертає останнім часом зростаючу увагу науковців та набуває ознак однієї із центральних у сучасній лінгвістиці. Особливу зацікавленість викликають питання встановлення причин мовної, у тому числі й фонетичної, інтерференції, з'ясування її ролі та функцій у соціальному, психологічному, нейрологічному й лінгвістичному планах.

Разом з тим наукове розв'язання цієї проблеми стримується внаслідок наявності двох діалектично суперечливих обставин. По-перше, спроби формування теоретичних основ опису явища фонетичної інтерференції до недавнього часу здійснювалися переважно в межах структурно-функціонального підходу на підставі його методологічного інструментарію (див. праці У. Вайнрайха, Ю. О. Жлуктенка, С. В. Семчинського, А. А. Метлюк, Е. Хаугена, I. Mennen, J. Wells). По-друге,

стрімкий розвиток когнітивної лінгвістики привів до розуміння того, що раціональні засоби теоретичного опису фонетичної інтерференції повинні мати когнітивне підґрунтя [1, 1-17].

Тому метою нашої статті є обґрунтування когнітивної моделі розумово-мовленнєвої діяльності білінгва та механізмів породження ним інтерферованого мовлення.

Інтерес до встановлення закономірностей взаємодії елементів мови з ментальними процесами спонукає лінгвістів до дослідження сегментних і надсегментних ознак мовлення й потребує не лише фонетичного, але й загальномовознавчого аналізу процесу комунікації. Концентрація уваги на людині з її системою уявлень, знань і цінностей дозволяє розуміти мову як явище когнітивного порядку, що використовується в комунікативних процесах, а функціонування мови в комунікації розглядається як опосередковане когнітивними операціями свідомості, що створює підґрунтя для з'ясування закономірностей їхньої взаємодії.

Осмилення проблеми функціонування фонетичних одиниць як невід'ємного складника розумової діяльності людини зумовило актуальність звернення науковців до розкриття лінгвокогнітивних механізмів фонетичної інтерференції в англійському мовленні не носіїв мови, зокрема українців. Вивчення явища фонетичної інтерференції в англійському мовленні українських білінгвів з позицій когнітивно-дискурсивного підходу як перспективного методологічного інструментарію, когнітивного за суттю й діяльнісного за стилем мислення, дозволяє розглядати фонетичну систему мови у межах його парадигми як невід'ємний складник розумової діяльності людини, що щільно взаємодіє з іншими когнітивними процесами [2, 5-11; 8; 9, 49-64].

Аналіз теоретичних розробок вітчизняних і зарубіжних авторів (О. П. Воробійової, С. А. Жаботинської, Л. М. Мінкіна, А. М. Приходька, З. Д. Попової, Й. А. Стерніна, І. С. Шевченко), спрямованих на з'ясування когнітивної природи мовленнєвої діяльності індивіда, показав, що процеси породження інтерферованого мовлення мають стохастичний характер. Тому вбачається, що методологічним засобом їх теоретичного дослідження є орієнтація на *синергетичний* підхід [6, 204-205; 7, 3-9], який дозволяє розглядати інтерфероване мовлення як складну відкриту систему, що знаходиться в невірноваженому стані з притаманною їй здатністю до самоорганізації.

Вихідним для з'ясування лінгвокогнітивних основ фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців слугує положення про те, що пізнавально-розумова діяльність білінгва (*когніція*), яка ґрунтується на психічних функціях свідомості: мисленні, відчуттях, сприйманні, інтуїції і трансценденції (за К. Юнгом) та на їхній взаємодії з діяльністю позасвідомого, має безпосереднє відношення до причин виникнення *інтерферованих* елементів в мовленні білінгва.

Характерною рисою вивчення лінгвокогнітивних особливостей взаємодії засобів сегментного й надсегментного рівнів у мовленні білінгвів стало активне використання у фонетиці нових понять і моделей, розроблених на стику із суміжними з нею науками: когнітологією, психологією, соціологією, нейрофізіологією, культурологією, філософією.

З відомих сучасних вітчизняних методологічних праць, спрямованих безпосередньо на вирішення важливих питань теорій пізнання, когнітивістики та мовлення [2, 35-61; 4-7] стає цілком очевидно, що найефективнішим шляхом побудови релевантних когнітивних моделей розумово-мовленнєвої діяльності білінгва взагалі та породження ним інтерферованого мовлення зокрема є перехід на відповідні просторові моделі. Високу ефективність вживання моделей зазначеного типу, як показано у статті [3, 62-78] зумовлено, насамперед, тим, що завдяки значному рівню узагальнення вони здатні виконувати роль вихідного теоретичного конструкту для створення певного класу конкретніших просторових, площинних або лінійних моделей, призначених для системного розгляду структур та механізмів породження і функціонування об'єктів дослідження. Не менш важливим для нас є й те, що в процесах формування та опрацювання змістового насичення таких моделей дослідник зазвичай має змогу встановлення низки нових унікальних артефактів, виявлення яких іншими методами пізнання є значно менш ймовірним.

Тому, відповідно до наявних рекомендацій [3, 62-78], співвіднесених з досвідом використання у лінгвістичних працях [2, 35-61] описуваної методики моделювання, для побудови уявного простору актуалізації мовної інтерференції нами було обрано його координатні узагальнюючі вісі *структури мови* та *практики використання мови*. Здійснений аналіз концептуальних розробок вітчизняних та зарубіжних авторів [2-7] щодо когнітивної природи мовленнєвої діяльності індивіда показав, що у якості вихідного підґрунтя для змістомісткого насичення структури шуканої моделі доцільно і достатньо обрати такі постулати [4, 88-104]:

1. Принципова відмінність розумово-мовленнєвої діяльності від екзистенційного буття індивіда полягає в тому, що розумово-мовленнєві процеси відбуваються під контролем свідомості і, відповідно, підпорядковані діалектичній логіці, а первинномовні акти реалізуються у сфері позасвідомого відповідно до законів хаосу, що саморозвивається.

2. Парадокс екзистенційного буття індивіда полягає в тому, що його мовленнєва діяльність підпорядкована лінійним законам діалектичної логіки і вимогам обов'язкової уніфікації понять, що

виробляються, а мислення розгортається за законами полілектичної логіки з її багатовекторною природою і достатньо широкою варіативністю альтернатив відносно нечітких понять-образів.

3. Імпульси, що активізують психофізіологічну енергію та мотивації розумово-мовленнєвих і фізичних дій, зароджуються у сфері позасвідомого, психофізіологічна енергія якої і забезпечує здійснення всіх без винятку щільно пов'язаних між собою процесів емоційного та когнітивного розвитку індивіда.

Викладені підстави надали нам можливість формування просторової узагальненої *когнітивної моделі розумово-мовленнєвої діяльності білінгва*, зображеної у вигляді чотиригранної піраміди на рис. 1.

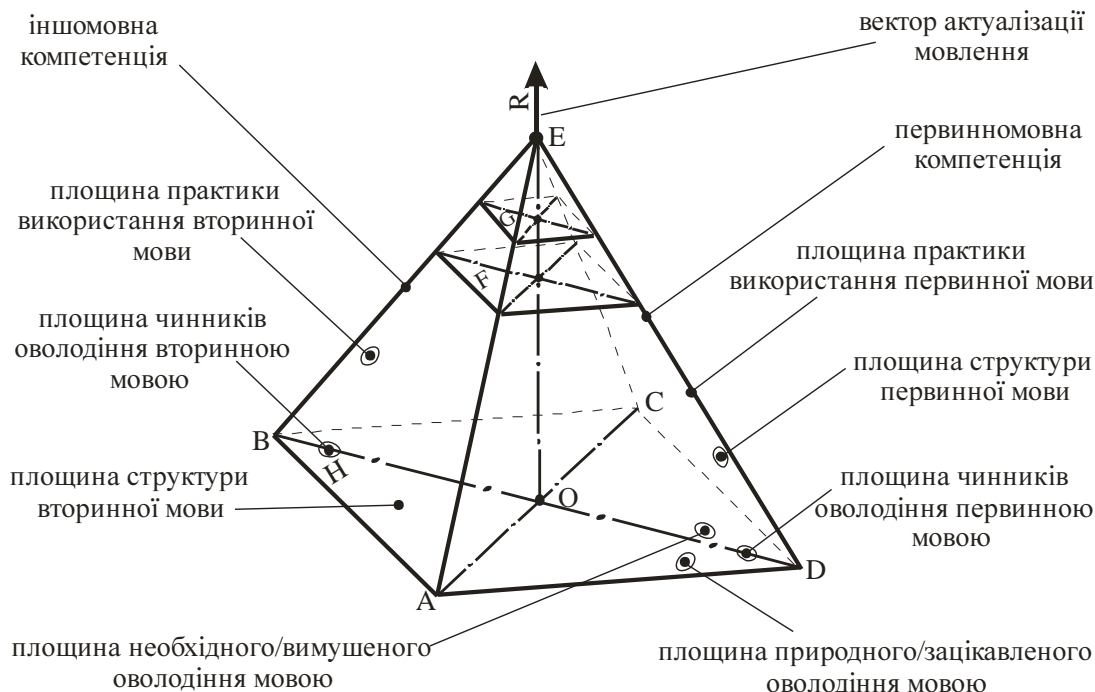


Рис. 1. Загальна когнітивна модель розумово-мовленнєвої діяльності білінгва

Основу зазначеної піраміди утворюють чинники, сукупність яких запропоновано розташовувати на площині *прагматичного потенціалу* розумово-мовленнєвої діяльності індивіда, яка обмежується визначеними вище осями *структури мови* й *практики використання мови* уявного простору породження мовлення. У межах цієї загальної площини виокремлено умовну *площину прагматичних чинників оволодіння мовою* (ABCD), яку членовано на дві відповідні площини: *природного/зацікавленого оволодіння мовою* (ABD) та *необхідного/вимушеного оволодіння мовою* (BCD). Саме ця площина прагматичних чинників оволодіння мовою і набула змісту основи піраміди, наочний образ якої побудовано за асоціацією зведення розумово-мовленнєвої діяльності людини до її природно-кінцевого результату, віддзеркалюваного в моделі у вигляді вектора актуалізації мовлення R.

Відтак таке додаткове членування забезпечує адекватний опис у співвіднесенні з *первинномовною* (ребро піраміди – ED) та *іншомовною* (ребро BE) компетенціями участі всіх основних чинників (природне, зацікавлене, вимушене та необхідне оволодіння) у процесі інтерференції як одного з неминучих наслідків опанування білінгвом і первинної, і вторинної мови.

Вісь піраміди OE набуває таким чином змісту ідеалізованої траєкторії породження у сферах духовного буття (екзистенціального, ментального, трансцендентного) мовця певних моделей-прототипів висловлень, які відповідають реалізації культурної норми вторинної мови та, будучи трансформовані свідомістю (точка E), відтворюються (вектор R) під її контролем у процесі комунікації. Зрозуміло при цьому, що енергія перебігу когнітивних процесів (OE) як компонентів розумово-мовленнєвої діяльності індивіда та реалізація результату їхнього природного завершення, який віддзеркалюється безпосередньо в актуалізації вимови (вектор R), потребують певної психофізіологічної енергії людини, поштовхом для збудження якої виступають ті чи інші чинники площини прагматичного потенціалу комунікації.

Оскільки за змістовим насиченням обґрунтованої вище тріади координат «структура мови – практика використання мови – породження мовлення», *по-перше*, актуалізація мовлення білінгва відбувається в площині, розташованій між уявними осями знання ним структури первинної мови та індивідуальної логіки породження мовлення; *по-друге*, притаманні йому мовні здатності реалізуються в площині, обмеженій осями практики використання мови та індивідуальної логіки породження мовлення відповідно; то ми набуваємо підстав трактувати перший породжуваний моделлю артефакт таким чином:

найбільш *визначальними чинниками*, інтегруючими у собі всі інші чинники, що мають вплив на породження інтерферованого мовлення є *мовна компетенція* та *мовна здатність*. Це в умовах багатофакторного експериментально-фонетичного дослідження феномену інтерферованого мовлення набуває вагомого значення тому, що використання у якості параметрів порядку кількісних показників рівнів мовної компетенції та мовної здатності білінгва як провідних чинників, від яких в основному залежить перебіг зазначеного процесу, підвищує надійність прогнозування та адекватність опису отримуваних результатів.

Щодо реального відображення провідних чинників, які зумовлюють специфіку розгортання та взаємодію позасвідомих, підсвідомих та свідомих процесів у актуалізації мовлення, то в нашій моделі вони означені як *первинномовна* (ребро DE) та *іншомовна* (BE) *компетенції* білінгва. При розгляді рисунку моделі неважко переконатися, що первинномовна компетенція (ребро DE) виникає як наслідок взаємодії умов перебігу практики первинної мови (площина DEC) та знання її структури (площина AED), який, безсумнівно, інтегрує у собі вплив обох зазначених чинників. Аналогічно до цього декодується і змістове насичення чинника іншомовної компетенції (див. ребро BE та відповідні площини BEC і ABE). Отже, стає очевидним, що *параметрами порядку* для наукового опису феномену актуалізації інтерферованого мовлення мають слугувати первинномовна та іншомовна компетенції.

Розглядаючи сформовану модель виокремимо щонайменш дві такі суто когнітивні ознаки її структури. По-перше, у відповідності з джерелом [4, 88-104] модельований у межах піраміди простір було поділено нами на *три сфери духовного буття* індивіда: сфера його *екзистенціального* буття, під яким прийнято розуміти все, що має відношення до унікальності внутрішнього людського буття, і котрій властивий максимальний потенціал психофізіологічної енергії, (обмежена простором, розташованим між уявними площинами H та F), простір *ментального* буття, у якому відбувається взаємодія глибинних рівнів колективної й індивідуальної свідомості (замкнений відповідно площинами H і G), та сфера *трансцендентного* буття, що має місце у сфері підсвідомого (представлена простором між площиною G та точкою E, якою позначено свідомість білінгва). По-друге, саме завдяки цьому діагональний перетин BED піраміди набув здатності відображення *площини інтерферованої мовної системи*, у межах якої ми отримали можливість моделювання стохастичних процесів породження інтерферованого мовлення, перебіг яких відбувається у напрямі від основи піраміди до її вершини (див. рис. 1.).

Викладені вище результати з'ясування основних властивостей розумово-мовленнєвої діяльності білінгва переконливо свідчать, що процеси породження інтерферованого мовлення мають стохастичний характер. Найбільш адекватним методологічним засобом їх теоретичного дослідження слід вважати синергетичний підхід, який дозволяє розглядати, як уже зазначалося раніше, процес породження інтерферованого мовлення як складну відкриту систему, що знаходиться в невірноваженому стані з притаманною їй здатністю до самоорганізації. Такий підхід прийнято використовувати, зазвичай, на вироблення теоретичних уявлень про спільне функціонування різних за своєю природою підсистем у межах певної системи, спрямоване на досягнення загальної мети системи або реалізації її певної конкретної функції.

Як указувалося вище, аналізована нами когнітивна модель породження інтерферованого мовлення білінгва містить у собі сукупність складних систем інших рівнів мови, що взаємодіють між собою під час породження мовлення свідомістю білінгва. Тому розглядувана на моделі рис. 1. загальна мовна домінанта може бути без будь-яких ускладнень заміщена подібними за структурою параметрами фонетичної домінанти сегментного та просодичного рівнів. Для цього достатньо інтерпретувати кожний елемент змісту інтерферованої мовної системи відповідним конкретнішим змістом інтерферованої фонетичної системи. На цих підставах загальна когнітивна модель породження інтерферованого мовлення набуває ознак універсальності та придатності для відображення динаміки взаємодії первинномовної та іншомовної компетенції у ментальній сфері білінгва.

Завдяки цьому за допомогою обґрунтованої моделі можна прослідкувати взаємозумовленість та взаємозалежність всіх фонетичних параметрів, які утворюють фонетичну систему мови. Вона також здатна віддзеркалити взаємодію загальної мовної домінанти сегментного та просодичного рівнів, що утворюють фонетичну систему, яка порушується інтерферуючими елементами рідної мови, що, власне, і спричинює появу вимовного акценту в мовленні.

З огляду на ознаки, обґрунтовані на підставі постулатів сформованої нами концепції, стохастичні процеси породження інтерферованого мовлення білінгва можуть розгортатися за двома типами його інваріантів: первинномовне та двомовне породження. При цьому у варіантних реалізаціях кожного типу чинник виникнення похибок вимови може варіювати у межах трьох рівнів духовного буття індивіда: екзистенціального, ментального, трансцендентного. Диференціація варіантних моделей породження інтерферованого мовлення проводилась за ознакою рівня духовного буття білінгва, у межах якого і зароджується визначальна похибка вимови. У ході експериментально-фонетичного дослідження з'ясовано, що в міру заглиблення чинників помилок вимови білінгва від трансцендентної до екзистенціальної сфер зростають труднощі їх виправлення.

Оскільки серед наукових праць, присвячених вирішенню проблеми лінгвокогнітивних основ фонетичної інтерференції в мовленні білінгвів, які володіють іноземними мовами, практично відсутні спеціальні комплексні дослідження, розроблену нами когнітивну модель породження інтерферованого мовлення доцільно використовувати для поглибленого вивчення феномену фонетичної інтерференції і в англійському мовленні українців, і на матеріалі інших мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Валігура О. Р. Лінгвокогнітивні і комунікативні основи фонетичної інтерференції: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. філол. наук: спец. 10.02.04 "Германські мови", спец. 10.02.15 "Загальне мовознавство" / О. Р. Валігура. – К., 2010. – 32 с.
2. Калита А. А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення: Монографія / А. А. Калита. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
3. Клименюк О. В. Діалектика трансцендентного в методології наукового моделювання / О. В. Клименюк // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Філософія. Економіка. – 2002. – Вип. 8. – С. 62-78.
4. Клименюк А. В. Модели концептосферы и механизмов когнитивного мышления индивида / А. В. Клименюк // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – 2009. – Вип. 81 (3). – С. 88-104.
5. Клименюк А. В. Знание, познание, когниция: Монографія / А. В. Клименюк. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – 304 с.
6. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
7. Тарасова Е. В. Синергетические тенденции в современной лингвистике / Е. В. Тарасова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2004. – № 500. – С. 3-9.
8. Cook N. Tone of Voice and Mind. The Connections between Intonation, Emotion, Cognition and Consciousness / Norman Cook. – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2002. – 294 p.
9. Laver J. The Gift of Speech: Papers in the Analysis of Speech and Voice / J. Laver. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 1991. – 400 p.